

Śląski heimat.

Żydzi na
Górnym Śląsku
w czasach
dzieciństwa
Stefanie Zweig

Tomasz Górecki

POZIOM EDUKACYJNY ADRESATÓW:

uczniowie 7-8 klas szkoły podstawowej i szkół ponadpodstawowych

CZAS TRWANIA:

45 minut

CELE:

Po skończonych zajęciach uczeń:

- wie, od kiedy ludność żydowska zamieszkiwała Górny Śląsk;
- potrafi wskazać granice Górnego Śląska i jego podział po 1922 roku;
- zna pozycję społeczną Żydów po obu stronach granicy do czasu objęcia władzy w Niemczech przez nazistów w 1933 roku;
- zna historię rodzinną Stefanie Zweig;
- rozumie przyczyny różnego traktowania Żydów przez Niemców na Górnym Śląsku i w reszcie kraju do 1938 roku;
- ma podstawowe informacje o śląskich miastach najbardziej związanych z rodziną Zweigów: Żory (Sohrau) i Leobschütz (Głubczyce);
- rozumie przyczyny opuszczenia przez Zweigów zarówno Głubczyc, jak i Żor;
- zna historię wyjazdu Zweigów z Niemiec.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE:

informacje w scenariuszu wraz z załącznikami, załączniki do scenariusza, materiały źródłowe zawarte w bibliografii, strony internetowe

METODY NAUCZANIA:

wykład, pogadanka, praca w grupach, dyskusja

PRZEBIEG LEKCJI:

1. Nauczyciel wyjaśnia początki osadnictwa ludności żydowskiej na Górnym Śląsku, wykorzystując informacje zawarte na stronach internetowych (np. <https://www.slaskie.travel/article/1020015/judaika-przemyslowej-czesci-województwa-slaskiego>) lub pozycje książkowe (np. Jan Delowicz, *Gmina wyznania mojżeszowego w Żorach 1511-1940*), omawia różnice między Żydami śląskimi a mieszkającymi na terenach Rzeczypospolitej oraz ich status społeczny na terenie Górnego Śląska.

Skrótowa informacja:

Żydzi pojawili się na Górnym Śląsku w średniowieczu. W XVI wieku zostali wypędzeni z terytorium Górnego Śląska. Wrócili dopiero po zmianie jego przynależności po wojnach śląskich w XVIII wieku, jednak pełnoprawnymi obywatelami, podobnie jak w całym Królestwie Prus, stali się dopiero po roku 1810.

Żydzi górnośląscy w XIX wieku w dużej mierze zasymilowali się z niemiecką społecznością na tym terenie. Nie tworzyli osobnych dzielnic, nie wyróżniali się ubiorem, językiem. Czuli się obywatelami niemieckimi.

Warto wspomnieć o najbardziej znanych przedstawicielach nauki i przemysłu żydowskiego pochodzenia: noblistach Otto Sternie z Żor (fizyka) i Konradzie Blochu (medycyna), rodzinie Tropłowiczów z Gliwic (krem Nivea, plaster opatrunkowy), architektach Grünfeldach z Katowic, rodzinie przemysłowców Caro z Gliwic lub Panofskich z Żor.

„Abyśmy wiedzieli o tym, co się działo na świecie i mieli świadomość, przez co ludzie musieli przechodzić – straty, cierpienia i dramaty”.

Otto Stern

2. Omówienie przez nauczyciela podziału Górnego Śląska między Polskę a Niemcy po pierwszej wojnie światowej, plebiscycie i powstaniach na podstawie mapy. Uczniowie mogą próbować szukać znanych im miejscowości na Górnym Śląsku, zobaczyć, które zostały w granicach państwa niemieckiego, a które trafiły do Polski. Można wskazać obecnie polskie Żory (Sohrau) – dotychczasową siedzibę rodziny Zweigów i niemieckie Leobschütz (Głubczyce), dokąd trafił Walther Zweig, ojciec Stefanie.

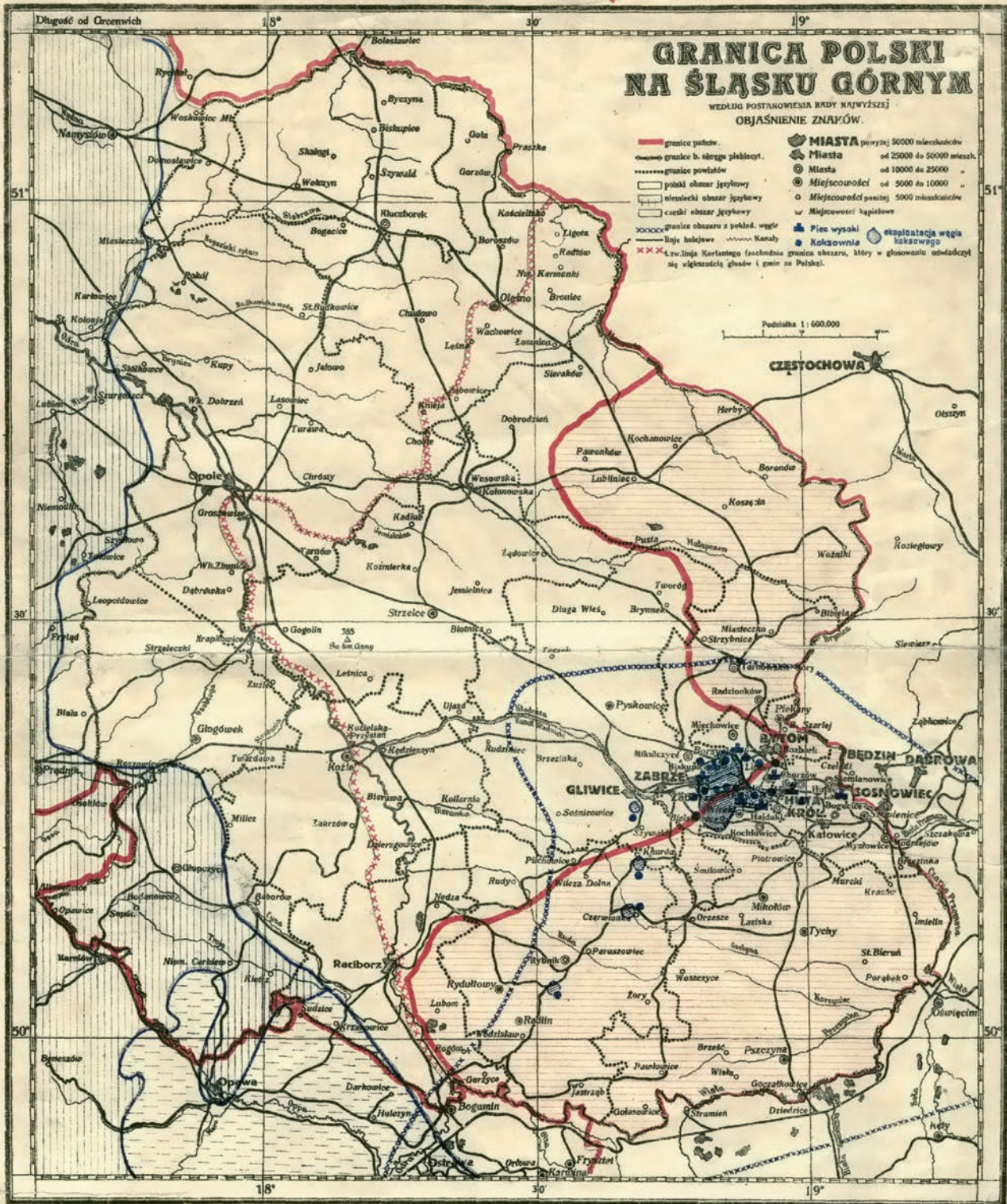
3. Nauczyciel przedstawia historię rodziny Zweigów, najpierw mieszkającej w Żorach, następnie także w Głubczycach. Wykorzystując informacje zawarte na stronie <https://stefanie-zweig-story.pl/> i prezentując opublikowane tam zdjęcia, podaje powody, dla których Walther Zweig opuścił Żory.

Ojciec Stefanie, Walther Zweig, urodził się 5 września 1904 roku w ówczesnym niemieckim mieście Sohrau, które od 1922 roku leżało w granicach polskich i nosiło nazwę Żory. Rodzina Zweigów była tam znana i szanowana – o czym więcej poniżej.

Jako młodzieniec wyjechał na studia prawnicze – studiował najpierw w Heidelbergu, a następnie we Wrocławiu, gdzie poznał swą przyszłą żonę Lotte.

Lotte (Scharlotte Henriette) urodziła się 20 czerwca 1908 roku we Wrocławiu, w rodzinie Perls. Jej wcześniej owdowiała matka sama wychowywała trzy córki, z których Lotte była środkową.

ROZSTRZYGNIECIE RADY NAJWYŻSZEJ W SPRAWIE
GÓRNEGO ŚLĄSKA.

Przedruk wzbroniony.

„ATLAS” instytut Kartograficzny w Ławie.

Obszar plebiscytowy liczy 10.950 km²; rewindykowany przez Karfanteo 6450 km².

Obszar przyznany Polsce liczy około 30668 km², tj. 29% pow. obszaru plebiscytowego; załudnienie jego 895 000 tj. 46% ogółu. Na obszarze przyznany oddano około 525 000 gtośw, tj. 44% ogółu, w tem polskich 291 000 tj. 61% og. pol., a niemieckich 234 000 tj. 32% og. niem.
Obszar przyznany produkuje 33 Mil. t. węgla (1913), tj. 78% ogółu, węgla koksującego 13 Mil. t. tj. 44% ogółu, a w mieści w sobie dużych 5 centrow. produkcji surowca żelaznego (wysokia piec) na 9 w ogóle, a 10 koksowni na 16 w ogółu.
W Polsce zostało 90% produkcji rud i cała produkcja surowego cynku.

Po 1922 roku Górny Śląsk został podzielony między dwa nieprzyjemne sobie państwa.
Dla wielu mieszkańców opowiedzenie się za którąś ze stron oznaczało przeprowadzkę

4. Przedstawienie dwóch górnośląskich miasteczek po obydwu stronach granicy: Żor (Sohrau) i Leobschütz (Głubczyc) przy wykorzystaniu informacji ze strony

<https://stefanie-zweig-story.pl/>

oraz innych źródeł zawierających historię tych miast

(<https://glubczyce.pl/41/historia-glubczyc.html>,
<https://www.zory.pl/miasto/historia-miasta-zory>).

Walther i Lotte

„Głubczyce w XIX wieku przeżyły szybki proces industrializacji. Niewątpliwie najważniejszą gałęzią głubczyckiego przemysłu było piwowarstwo. (...)

Ważną dziedziną przemysłu była fabrykacja towarów wełnianych. W 1854 r. powstała fabryka żydowskiego przedsiębiorcy Moritza Teichmanna [późniejszy „Merkur”] przy ul. Fabrycznej (...) Poza wymienionymi zakładami w mieście funkcjonowały także młyny, cegielnie, tartaki i huta szkła.

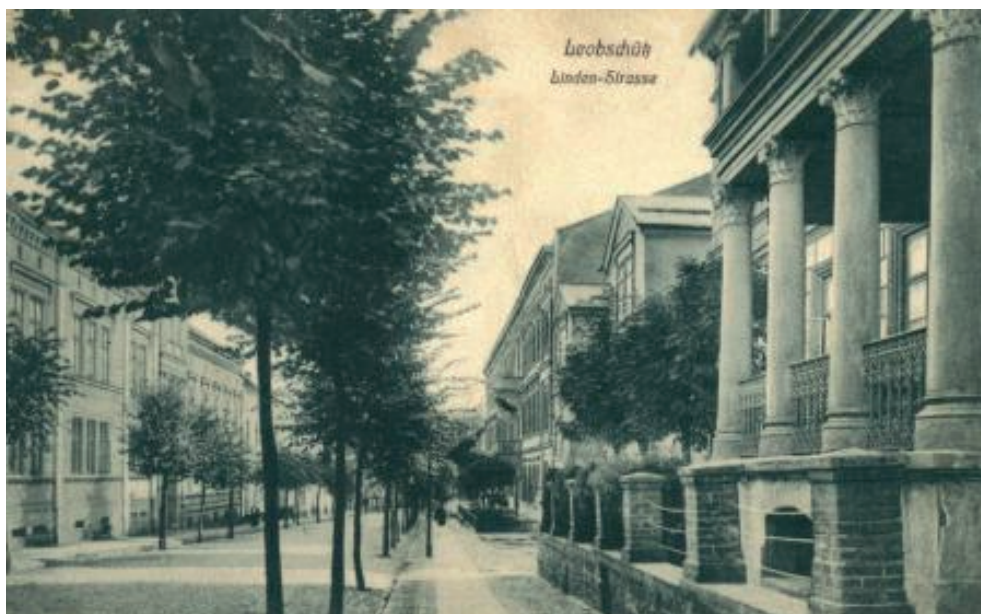
Wiek XIX przyniósł także poprawę łączności komunikacyjnej poprzez budowę kolei żelaznej. W latach 1855–1876 Głubczyce uzyskały połączenie kolejowe z Raciborzem, Raclawicami Śląskimi i Krnovem, a Krnov w 1873 r. z Ołomuńcem, Opawą i Jindřichovem.

W okresie międzywojennym nastąpiło wiele zmian w wyglądzie Głubczyc, a to za sprawą miejskiego budowniczego Paula Klehra. Pod kierunkiem Paula Klehra park miejski wydłużono do tzw. Świątyni Dumania. W 1936 r. Paul Klehr dokonał przebudowy ratusza. Rozbudowano też gimnazjum i »Röslerstift«. W mieście rozkwitało życie kulturalne, prężnie działał Związek Orkiestr.

W 1938 r. podczas »Nocy kryształowej« hitlerowskie bojówki zdemolowały w Głubczycach żydowskie sklepy i spaliły synagogę. Nadeszły ciężkie czasy dla miejscowych Żydów”.

Ratusz w Głubczycach po przebudowie wykonanej w 1936 r.
Na rynku widoczne flagi nazistowskie ze swastyką (po 1936 r.)

Ulica Lindenstrasse w Głubczycach, gdzie zamieszkali Zweigowie

Zweig's Hotel w zabudowie rynku w Żorach, 1919 r. (MŻo/1352)

„4 lipca 1922 roku miasto Żory zostało po ponad sześciu wiekach przejęte przez administrację polską. Uaktywniło się życie wielu organizacji polskich, takich jak Towarzystwo Śpiewacze »Feniks«, Towarzystwo Gimnastyczne »Sokół«, organizacja ZHP, Związek Matek Polek itp., powstałych jeszcze w czasie zaboru pruskiego, spełniających wtedy rolę budzicieli polskości. W 1922 roku powołano do życia Państwowe Gimnazjum im. Karola Miarki, Sąd Powiatowy oraz powstał nowy zakład wytwórczy »Minerwa«, w którym w późniejszym okresie produkowano łożyska. W okresie międzywojennym miasto rozwijało się w różnych kierunkach. W związku z rozwojem motoryzacji zbudowano stację benzynową. Finansową obsługą mieszkańców zajmowały się Bank Ludowy i Komunalna Kasa Oszczędności. Nowa poczta świadczyła usługi telefoniczne i telegraficzne. Istniał szpital miejski. Wybudowano nowe boiska sportowe i duży budynek »Sokolni«. Wzniesiono również nową świątynię kościoła ewangelickiego. W mieście ukazywały się dwie gazety: polska »Gazeta Żorska« i niemieckojęzyczna »Sohrauer Stadtblatt«. W 1937 roku oddano do użytku nowy gmach gimnazjum, a w 1938 roku Ogród Jordanowski. Na Kleszczówce uruchomiono Spółdzielnię Mleczarską. Ważną rolę odegrało połączenie kolejowe Rybnik–Żory, otwarte w 1936 roku, przedłużone po dwu latach do Pszczyny. Wcześniej, bo już w 1925 roku, uruchomiono komunikację autobusową z Rybnikiem”.

Gruß aus Sohrau O.-S. Zweig's Hotel - Telefon 15

Zweig's Hotel i jego wnętrze na pocztówce z Żor, przed 1914 r. (MŻo/1351)

5. Powody opuszczenia Głubczyc przez rodzinę Zweigów. Nauczyciel omawia sytuację Żydów w Niemczech po dojściu do władzy Hitlera w 1933 roku, tłumaczy różnice w traktowaniu ludności żydowskiej na Górnym Śląsku i na terenie Rzeczypospolitej do roku 1937 – konwencja genewska o Górnym Śląsku na podstawie informacji ze strony <https://stefanie-zweig-story.pl/>.

„Walther Zweig już w maju 1933 roku otrzymał, podobnie jak wiele innych osób, oficjalny zakaz wykonywania zawodu prawnika. Stanowczo odwoływał się od tego, powołując się na umowę o ochronie mniejszości na terenie Górnego Śląska, zgodnie z postanowieniami konwencji genewskiej z 1922 roku. Zgodnie z ustaleniami przyjętymi w Genewie na poplebiscytowym obszarze Górnego Śląska obowiązywała przez 15 lat polsko-niemiecka konwencja z 15 maja 1922 roku, regulująca wzajemne stosunki ludności obu państw na tym terenie. Jednym z najważniejszych jej postanowień była gwarancja ochrony mniejszości narodowych, do których zaliczono także społeczność żydowską. Powołując się na te postanowienia, Żydzi górnośląscy, wskutek tzw. petycji Bernheima, wywalczyli ochronę prawną dla siebie do czasu wygaśnięcia konwencji genewskiej, tj. do lipca 1937 roku. III Rzesza została zobowiązana przez Ligę Narodów do zaniechania działań skierowanych przeciwko Żydom. W okresie tym Górny Śląsk był jedyną częścią ówczesnych Niemiec, gdzie stosowanie ustaw rasistowskich było formalnie zakazane. Osłabiło to akcje antyżydowskie w tym regionie, lecz ich nie wyeliminowało. Wskutek opisanych działań Walther Zweig mógł w 1933 roku wrócić do pracy, (...) Na Górnym Śląsku w lipcu 1937 roku przestała obowiązywać konwencja o ochronie praw mniejszości narodowych. Oznaczało to rozciągnięcie wszystkich antysemitycznych ustaw wydanych po 1933 roku w III Rzeszy na obszar niemieckiego Górnego Śląska, w tym także tzw. ustaw norymberskich. Wkrótce potem, w 1937 roku Walther Zweig został ostatecznie skreślony z listy prawników i pozbawiony możliwości wykonywania zawodu. W tym momencie natychmiast zdecydował się na emigrację”.

I 2 - 1

Abschrift!

-1. Sep. 1937

Der Reichsminister der Justiz.

Berlin W. 8., den 20.8.37

I p 11 Z 570

Wilhelmstr. 65.

An

Herrn Rechtsanwalt und Notar

Dr. Walther Z w e i g

in Leobschütz.
Ring 15.

Auf Grund des § 6 des Gesetzes über Massnahmen im ehemaligen
oberschlesischen Abstimmungsgebiet v.30.6.37 (RGBl I.S. 717)
sind Sie mit Ablauf des 31. August 1937 Ihres Amtes als Notar
enthoben.

i.V.

gez. Dr. Freisler.

=====

Auf die Berichte vom 15.7.37 und

6. August 1937.

-3830.11.7. 3170 -11-10

Anlagen: 5 Durchschläge
26 32-11-74

3Schriftstücke

1 Lichtbild.

Abschrift zur Kenntnis und weiteren Veranlassung.
Auf Grund des § 10 Abs. 1 des Gesetzes v.30.6.37 (RGBl I.S.717)
wird die Zulassung des Rechtsanwalts Dr. Walther Z w e i g
als Rechtsanwalt bei dem Amtsgericht Leobschütz und dem Land=
gericht Ratibor zurückgenommen. Ich bitte auch insoweit das
Erforderliche zu veranlassen und den Präsidenten der Rechtsan=
waltskammer Nachricht zu geben.

i.V.

gez. Dr. Freisler.

An den

Herrn Oberlandesgerichtspräsidenten in Breslau.

Pismo informujące Walthera Zweiga o skreśleniu go z listy adwokatów

6. Emigracja. Nauczyciel omawia historię wyjazdu rodziny Zweigów z Głubczyc do Wrocławia, a następnie emigrację do Kenii na podstawie informacji ze strony <https://stefanie-zweig-story.pl/>.

„Po trudnej decyzji o emigracji Walther Zweig działał szybko. Zakończył wszystkie sprawy w Głubczycach i – licząc każdego feniga – rodzina wyjechała do Wrocławia. Walther i Lotte Zweigowie początkowo starali się o wyjazd do Montevideo (Urugwaj, Ameryka Południowa), ale to im się nie udało. Znajomy namówił Walthera na wyjazd do Kenii (Afryka), gdyż tamtejsze władze żądały tylko 50 funtów za pozwolenie na wjazd do kraju – była to najniższa kwota wjazdowa na świecie. W pierwszych dniach stycznia 1938 roku Walther rozpoczął swą podróż emigracyjną. Wyjechał pierwszy, sam, niepewny przyszłości, zostawiając żonę Lotte i córkę Stefanie, by później ściągnąć je do siebie. Wyjechał z Wrocławia pociągiem do Genui, a stamtąd statkiem Ussukuma do Mombasy w Kenii. Do Kenii przybył 30 stycznia 1938 roku i wkrótce dotarł do stolicy kraju, Nairobi. Dzięki pomocy gminy żydowskiej w Nairobi, która pomagała uchodźcom z Niemiec, tzw. refugees, Walther szybko otrzymał pracę na farmie w Rongai. Gmina żydowska także pomogła mu finansowo w zorganizowaniu ucieczki z Niemiec – żony Lotte i małej, 5-letniej Stefanie, płacąc po 50 funtów za każdą osobę. Późną wiosną 1938 roku Lotte i Steffi wypłynęły z Hamburga statkiem Adolph Woermann niemieckich linii Deutsche Afrika Linien”.

Ostatnie wspólne zdjęcie przed wyjazdem Walthera Zweiga do Kenii

→ Trasa podróży Lotte i Stefanie
Zweig z Hamburga (Niemcy)
do Mombasy (Kenia),
maj-czerwiec 1938 r.
Oprac. graf. Anna Flaga

7. Podsumowanie lekcji, przypomnienie charakterystyki społeczności żydowskiej na Górnym Śląsku, jej poczucia tożsamości (żydowskiej i niemieckiej) oraz konieczności emigracji po dojściu do władzy w Rzeszy partii narodowosocjalistycznej.

Notatki